

ANNA MARIA MARTÍNEZ SAGI, UNA DONA SENSE ENCAIX

Xavier Juncosa i Gurguí

RESUM

Anna Maria Martínez Sagi fou una feminista *avant la lettre*, una poliesportista de nivell, una política visionària, una periodista valenta i intel·ligent i una activista arriada: una dona honesta, conseqüent amb els seus ideals, i, per damunt de tot, una dona molt avançada al seu temps. L'article ressegueix la seva trajectòria vital fins a arribar als darrers vint anys que passà, allunyada de tothom, a la vila de Moià.

Tot just acaba de fer dotze anys que morí a Santpedor una dona que fugí tota la seva vida d'allò que hom considera habitual i corrent; una dona que excel·lí en gairebé tot el que es proposà i que, per tal d'emmarcar encara més la seva vàlua, sovint assolí les seves fites en contextos socials, econòmics i sobretot polítics més que difícils. La gènesi que lliga una vida tan brillant, desacostumada i insòlita, com fou la seva, amb una revista d'història que centra el seu objectiu en la comarca del Moianès, no és altra que els vint anys que passà la senyora Sagi, al final de la seva vida, a la vila de Moià.

5

293

La família

Anna Maria Martínez Sagi va néixer a Barcelona el 19 de febrer de 1907 en una família de l'alta burgesia. El pare era Josep Martínez Tatxé —industrial tèxtil de renom durant el primer terç del segle xx— i la mare,

Consol Sagi i Barba, filla d'una reconeguda nissaga barcelonina que donà noms tan destacats com els dels barítons Emili Sagi i Barba i Lluís Sagi i Vela —pare i fill— i del jugador del Futbol Club Barcelona Emili Sagi i Liñán, que també era fill del baríton Sagi i Barba.¹ D'aquesta doble especialitat de la família materna —l'òpera i el futbol— en begué tant l'Anna Maria que de petita i de joveneta sovintejà a parts iguals els dos grans temples laics barcelonins del segle xx: el Gran Teatre del Liceu i l'estadi del Futbol Club Barcelona. Caldria esmentar, però, que el senyor Martínez Tatxé també fou soci fundador del Futbol Club Barcelona. Tot plegat, avançant-nos molt en el relat de la nostra protagonista, provocà que l'Anna Maria, l'any 1934, fos la primera dona que formés part d'una junta directiva d'un club de futbol espanyol de primera divisió. Anem a pams, però.

L'Anna Maria rebé una educació conservadora a l'escola de les monges franceses de Saint Joseph de Cluny,² on aprengué una llengua, la francesa, que amb el pas dels anys esdevindria la base de la seva economia. Cal recordar que en aquell tombant de segle arribaren a Barcelona un reguitzell de companyies religioses que fugien d'un país, França, que els havia prohibit d'accedir a l'ensenyament; aquell fet excepcional suposà un revulsiu per a les escoles de l'àrea de la ciutat comtal, on les famílies benestants buscaven aquest gest de qualitat que suposava parlar i escriure el francès amb destresa. Arribà a ser tan important la llengua francesa en la família Martínez Sagi que els fills la parlaven entre ells mentre s'adreçaven en català als seus pares.

L'Anna Maria fou la tercera de quatre germans: Mari Pepa, Armand i la més petita, Berta. Segons els seus propis records,³ la relació amb els seus germans fou molt distinta: mentre la Mari Pepa estigué una mica més

1. El reconegut baríton Emili Sagi i Barba (Barcelona, 1876 - Polop, Alacant, 1949) es casà dues vegades. Del seu primer matrimoni nasqué el seu fill Emili Sagi i Liñán (Bolívar, Argentina, 1900 - Barcelona, 1951), futbolista de renom que sovint fou conegut per la *culerada* com el *sagibarba*, en clara referència a la fama de son pare. Del seu segon matrimoni amb la soprano Lluïsa Vela (Toixa, València, 1884 - Polop, Alacant, 1938) nasqué el també baríton Lluís Sagi i Vela (Madrid, 1914).

2. L'escola de Saint Joseph de Cluny era al carrer del Bruc, número 131, de Barcelona, a prop del carrer de Trafalgar, número 12, on vivia la família Martínez Sagi.

3. El mateix any de la mort d'Anna Maria Martínez Sagi, l'escriptor castellà Juan Manuel de Prada publicà una biografia novel·lada de la nostra protagonista: *Las esquinas del aire* (Planeta, 2000). En la segona part d'aquella novel·la, l'escriptor, que havia entrevistat llargament la senyora Sagi a Moià l'any 1997, reescriu un llarg monòleg en què la protagonista explica bona part de la seva vida. Per a l'historiador, però, el problema que presenta qualsevol biografia novel·lada és precisament escatir els imprecisos llindars entre ficció i realitat. En aquest sentit, cal agrair la inestimable col·laboració amb *Modilianum* del renebot de la senyora Sagi —el professor mallorquí Jorge Arturo Muñoz González, estudiós alhora de la vida i l'obra de la seva bes-tia—, que ens ha ajudat, i molt, a garbellar entre vertader i fals en les gairebé sis-centes pàgines de l'esmentada novel·la.

distanciada de l'Anna Maria en la infantesa tant per la diferència d'edat —nou anys— com per la severa formació que li inculcà sa mare, la relació més estreta la tingué sempre amb son germà Armand, amb qui practicava tota mena d'esports amb força èxit. En canvi, la pitjor relació la tingué amb sa germana petita, la Berta,⁴ que potser per ser la petita, o potser perquè arribà en aquella família quan ningú no l'esperava, es convertí en la nineta dels ulls de la mare; la Berta, a més, era una nena molt més bonica que la petita Anna Maria. D'aquesta manera, amb la Mari Pepa ja encaminada, l'Armand —que era un home i que, per tant, res no havia de dir la mare sobre la seva

Anna Maria Martínez Sagi, de ben jove (publicada dins J.M. de Prada, *Las esquinas del aire*, Barcelona: Planeta, 2000)

formació— i la seva obsessió amb la filla petita Berta, en certa manera, l'Anna Maria hi sobrava. Potser també hi caldria afegir dues circumstàncies que ens semblen cabdals per a comprendre millor el seu mal lloc amb la mare: la primera és que l'Anna Maria tenia una excel·lent relació amb son pare, que la tractava com si fos un noi per les seves innates i precoces aptituds esportives i intel·lectuals; dissortadament, aquesta estreta relació amb el seu pare s'acabà de cop, sobtadament, quan, arran de la crisi econòmica mundial de 1929, el pare perdé les seves milionàries inversions del desaparegut Banc de Catalunya⁵ —que posteriorment féu fallida el 7 de juliol de 1931— i, fruit de la gran davallada en el consum, hagué de tancar les seves fàbriques; aquella greu situació econòmica li provocà una crisi cardíaca que —segons recorda l'Anna Maria— se l'endugué a la tomba

-
4. En l'esmentada novel·la de Juan Manuel de Prada, la germana Berta té el nom de Beatriz.
5. Hom acostuma a dir que la fallida econòmica del senyor Martínez Tatxé fou motivada per la caiguda del Banc de Barcelona. Aquest fet no pot ser veritat, perquè la fallida del Banc de Barcelona es produí deu anys abans, amb la suspensió de pagaments que presentà el 27 de desembre de 1920 i que donà lloc al naixement del Banc Comercial de Barcelona.

el gener de 1932,⁶ quan ella era a punt de complir vint-i-cinc anys. No cal dir que la mort de son pare suposà l'inici del trencament amb la seva mare i el començament d'un allunyament familiar que mai més no es resoldria. Hi havia un segon argument que cal tenir en compte en l'enfrontament amb la seva mare: en una família conservadora com aquella, l'Anna Maria defensava i practicava una sèrie d'ideals —polítics, intel·lectuals i socials— que no tenien res a veure amb la concepció decimonònica de la mare sobre el rol de la dona en la societat: el xoc entre dues concepcions antagòniques del món, doncs, estava garantit; per acabar-ho d'adobar, l'aspecte androgin de l'Anna Maria, allunyat del cànon de bellesa femení de l'època, a qui sa mare al·ludia com si fos un *cavallot*, tampoc no hi ajudà. Vet aquí, doncs, que la seva precoç intel·ligència i el seu aspecte tan masculí, tan ben musculat per ser una dona, no tan sols la distanciaren de la seva mare —que volia que les seves tres filles fossin belles estàtues immòbils, concebudes tan sols per al gaudi estètic i el matrimoni— sinó que formaren en ella un caràcter fort, indòmit i rebel que, molt probablement, la condicionà per a la resta de la seva vida. Aquella joventut incontenible i protestatària, amb un punt fins i tot de revolucionària com veurem tot seguit, explica i esclareix amb nitidesa tota la seva vida.

La inesperada i greu situació econòmica familiar en què l'Anna Maria es trobà a la primèria dels anys trenta arran de la sobtada mort del pare, en comptes de fer-la tornar a l'aixopluc de la mare i regressar a la pleta demanant perdó, la llançà al carrer a guanyar-se la vida en una societat, la barcelonina, que, de la nit al dia, havia canviat com un mitjó. L'arribada de la Segona República l'abril de 1931 coincidí amb l'esclat del lluminós talent de l'Anna Maria. En aquella cruïlla prodigiosa s'hi trobaren i s'hi barrejaren al mateix temps l'esport, la poesia i el periodisme; tres branques de la cultura en què Anna Maria Martínez Sagi excel·lí en el període 1931-1936; sense oblidar, és clar, la seva militant consciència feminista que ho embolcallava i, potser, donava sentit a tot plegat. Revisant els seus papers, hom arriba a la conclusió que, abans d'esportista, política o escriptora, aquella jove Anna Maria era, sobretot, una incipient feminista.

8

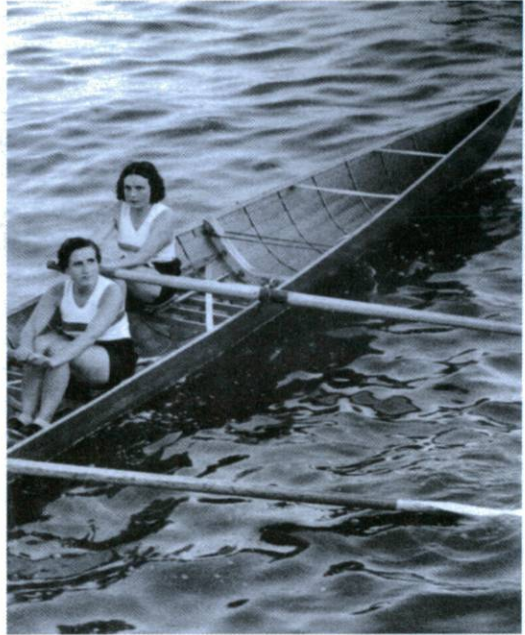
296

L'esport

L'esport fou la primera llambregada pública de l'Anna Maria. Tot i que en practicava uns quants alhora —atletisme, tenis, esquí, hípica, futbol, natació, rem, etc.—, guanyà diversos campionats amb el tenis, amb l'esquí i amb

6. Sorprèn aquesta data que dona Anna Maria Martínez Sagi al seu entrevistador, perquè el 18 de gener de 1931 apareix una esquela a *La Vanguardia* on s'anuncia —o es recorda l'aniversari, no ho sabem— de la mort de l'industrial José Martínez Tatxé el 20 de gener de 1930. En aquesta esquela hi apareixen els noms de la dona, Consuelo Sagi Barba, i els quatre fills del matrimoni.

l'atletisme. Com a tenista, practicava l'especialitat de dobles mixtos amb son germà Armand, amb qui es coronà campiona de Catalunya, i també en l'especialitat de dobles femenins, aquest cop al costat de la famosa tenista Lily Álvarez⁷, amb qui també fou campiona de Catalunya l'any 1932. El seu germà Armand era igualment un esportista d'alt nivell: no solament guanyava campionats, com hem vist, amb el tennis, sinó que en 1932, a Lió, es coronà campió del món de billar de fantasia i, com el seu cosí germà, Emili Sagi i Liñán, jugà en el primer equip del Futbol Club Barcelona, si bé sovint com a reserva. El mateix any 1932, ara com a atleta, l'Anna Maria fou campiona de Catalunya i d'Espanya de llançament de javelina i, endemés, establí el rècord femení en 20,6 metres, tota una proesa llavors. Els diaris i les revistes il·lustrades de l'època mostren un bon reguitzell de fotografies on veiem l'Anna Maria enlluernant amb la seva tècnica i força. Cal dir que també fou ànima i sòcia fundadora d'una societat esportiva excepcional que esdevindria precursora i modèlica en aquells primers anys trenta: el Club Femení i d'Esports de Barcelona; un club on l'Anna Maria volia fer convergir el seu feminisme militant amb la visibilitat de la pràctica esportiva de la dona; es diria que ambdós compromisos formaven part de la seva moral.

Martínez Sagi, en primer terme, remant (fot. Pere Català i Pic, publicada dins J. Molas, *Passió i mite de l'esport*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1986)

El Club Femení i d'Esports de Barcelona

L'any 1928, al final de la dictadura del general Primo de Rivera, es fundà a la ciutat de Barcelona el Club Femení i d'Esports, una associació

7. Elia María González-Álvarez (Roma, 1905 - Madrid, 1998), coneguda com a Lily Álvarez, fou una tenista afincada a Barcelona, que guanyà torneigs internacionals en el període 1927-1932, com Roma, Roland Garros o Wimbledon. Fou escriptora i també destacà en l'alpinisme, l'esquí, l'automobilisme, l'hípica o el billar.

esportiva que animava les dones a practicar tota mena d'esports: atletisme, natació, gimnàstica, tennis, bàsquet, excursionisme, hípica, etc.⁸ Fou la primera associació femenina esportiva que es donà d'alta en tot l'Estat; una associació que naixia amb l'objectiu d'importar l'auge europeu de l'esport femení a casa nostra —sobretot des d'Alemanya, França o el Regne Unit— i, per què negar-ho, intentant lligar l'ideari feminista i esportiu que irrompia a Europa amb l'ideari republicà i federal que de mica en mica s'anava consolidant a Espanya. Prova d'això és que bona part de les seves directives formaven part del Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya. És fàcil d'imaginar-se que el Club Femení i d'Esports de Barcelona agafà volada amb l'esclat de la Segona República —sobretot en el trienni 1931-1933—, essent en aquells anys quan, tant l'Ajuntament de Barcelona com la Generalitat de Catalunya, les ajudaren a publicitar-se i a desenvolupar-se cedint diversos locals i ajudant-les econòmicament; l'enorme empenta i qualitat intel·lectual de les seves sòcies —i l'ajuda de l'altaveu que suposà la premsa de l'època en fer més visibles aquelles dones pioneres de l'esport— féu la resta. A més de la nostra protagonista, formaren part de la direcció del Club Femení i d'Esports de Barcelona dones tan destacades com Teresa Torrens —de fet, la seva creadora i primera presidenta—, Maria Teresa Vernet, Anna Murià, Enriqueta Sèculi, Josefina Torrens, Teresa Gibert, Maria Dolors Bargalló o Montserrat Ribalta, entre altres. En aquells primers anys trenta, bona part dels campionats de Catalunya i d'Espanya que es duïen a terme presentaven una selecció del Club Femení i d'Esports de Barcelona;⁹ garbellant les revistes il·lustrades d'aquelles dates ens adonem de la importància d'aquell moviment social que traspassava l'àmbit esportiu en què va néixer.

El Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya

A primers de maig de l'any 1932, Esquerra Republicana de Catalunya —recordem-ho: llavors, el partit majoritari i el partit del president de la Generalitat, Francesc Macià— proposà la constitució d'aquest *Front* per a combatre les poderoses organitzacions femenines conservadores contràries a la Segona República. Després de diverses reunions i la creació d'unes quantes comissions de treball, el Front Únic Femení Esquerrista va néixer el 31 de maig de 1932 en una assemblea constituent força nombrosa. Què tenia a veure l'Anna Maria Martínez Sagi en tot això? Un cop aprovats els estatuts i elegides les membres del primer Comitè Central, l'Anna Maria fou

8. De bon primer, s'anomenà Club Femení i d'Esports. Ben aviat, però, s'afegí el nom de la ciutat de Barcelona a la seva denominació oficial.

9. Per a completar aquesta informació, cal adreçar-se al preceptiu text de la professora Neus REAL I MERCADAL, *El Club Femení i d'Esports de Barcelona, plataforma d'acció cultural*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998 (Biblioteca Serra d'Or), que és una versió abreujada de la seva tesi doctoral.

una de les dones més votades al costat de noms cabdals d'aquell moment intel·lectual i polític com Núria Montserrat Oromí, Anna Murià, Rosa Maria Arquimbau, Angela Graupera, Maria Dolors Bargalló, Enriqueta Montoro, Amanda Llebot, Angelina Colubert, Maria Pi de Folch, Enriqueta Sèculi, Elvira Serret, Aurora Bertrana, Isolina Viladot o Montserrat Graner. Els yasos comunicants entre el Club Femení i d'Esports de Barcelona i el Front Únic Femení Esquerrista són més que evidents quan observem que diverses de les seves directives més destacades coincideixen en ambdues societats.¹⁰

La poesia

Només els qui no ho són es pregunten què fa al poeta. El poeta neix poeta, no se'n fa, ni n'aprèn. Comença com un do i acaba com una forma de relacionar-se amb el món que l'envolta. Anna Maria Martínez Sagi va néixer amb aquest do i, des de ben petita, començà a escriure els primers versos. És difícil d'escatir quines foren les primeres lectures que la marcarien per sempre; però, tenint en compte els seus primers estudis en francès i l'esment que ella mateixa en fa, no és gens agosarat dir que Mallarmé, Baudelaire, Rimbaud o Verlaine penetraren en la seva vida com un cavall sicilià. Hi ha quelcom que sorprèn en l'elecció de la llengua del seus poemes: l'Anna Maria elegí el castellà, segurament perquè era la seva llengua de cultura; i ja se sap que hom comença a escriure per imitació. En llengua castellana els seus poemes de referència eren Federico García Lorca i Antonio Machado. Ja que esmentem Machado, hi ha una interessant anècdota que els uneix: és prou conegut que el gran poeta castellà tingué com a musa *Guiomar*, la poetessa Pilar de Valderrama, que, en realitat, mai no va excel·lir pels seus poemes. L'any 1930, Guiomar publicà el seu segon poemari, *Esençias*, que no va tenir cap ressò crític a Madrid; just al revés que l'Anna Maria, on algun crític la considerà l'hereva de Rosalía de Castro. Aquest greuge comparatiu molestà tant la musa de Machado que, fins i tot, obligà aquest a enviar-li una carta manuscrita, reproduïda per J.M. de Prada, on llegim: «Adiós, mi reina, mi diosa. Y conste que la sucesora de la inmortal Rosalía eres tú, y no esa nadadora catalana...» Però Antonio Machado no fou l'únic gran escriptor que lloà la seva poesia; l'any 1934, Miguel de Unamuno escriví sobre ella: «En el menguado horizonte poético femenino de España, dos nombres cuentan: Teresa de Ávila y el de esta pagana Ana María Sagi.»

Malgrat l'ús que feu de la llengua castellana en els seus poemes, en arribar la Segona República l'Anna Maria s'arreglerà amb els partits d'esquerres i catalanistes. Una paradoxa, potser. Sorprèn a més, doblement, perquè, si

10. Per a completar la informació del Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya és molt aclaridor l'article de Maria Dolors Ivern i Salvà, que s'inclou en la *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991 (Col·lecció Abat Oliba).

en alguna forma literària ha excel·lit la llengua catalana contemporània, ha estat en la poesia; i, més concretament, en la poesia del primer terç del segle XX —l'època de formació de l'Anna Maria—, on destacaren noms cabdals de la nostra poesia com Foix, Carner, Riba, Salvat-Papasseit, Torres..., sense oblidar els clàssics de la generació anterior com Verdaguer o Maragall, entre altres. Fos quina fos la causa d'aquesta elecció tan decisiva de la llengua, el cert és que els tres poemaris que escriví la Sagi són en castellà; tret d'un poema escrit en català que rescatà la seva estudiosa Neus Real i Mercadal i que es titula *Estiu*.¹¹

ESTIU

*Sortí al portal de la masia. El sol
arborava els pallers i el blat de l'era.
Ni un alè d'aire. Calor i pols i el cant
tossut de les cigales cridaneres.*

*Amb la mà fent pantalla es tapà els ulls;
—brunzien unes mosques vironeres—
fixà l'esguard en la blavor del cel
i en el verd tendre de les mongeteres.*

*Vora el pou enrunat dormia el gos pelut.
La vaca mig tancava les parpelles.*

*Un minyó camallarg, golafre i embrunit
brandava àvidament una perera.
Entre marges de pols i gatoses roents,
es perdia molt lluny, la carretera...*

El primer poemari que donà per acabat l'Anna Maria el titulà *Caminos...*,¹² i és de l'any 1929. Els experts hi veieren llavors un estil pròxim a poetesses llatinoamericanes de primer nivell, com Juana de Ibarbourou, Alfonsina Storni o Gabriela Mistral. Potser fou aquest marcat caràcter el que li provocà un inesperat èxit de la crítica més prestigiosa de Madrid; alerta, no parlem d'una crítica qualsevol, car fou el sevillà Rafael Cansinos Asséns —l'autor que idolatrava Borges— qui escriví una crítica molt elogiosa del seu primer llibre en el diari *La Libertad*.¹³ Cansinos no fou l'únic que a Madrid es rendí a la poètica de la nostra protagonista: a més dels ja citats anteriorment Machado

11. Amb aquest poema Anna Maria Martínez Sagi guanyà el Premi Joaquim Cabot de poesia de 1932, un premi convocat pel Club Femení i d'Esports de Barcelona.

12. En la portada d'aquest poemari s'esmenta: «Pórtico de Sara Insúa» i «Post-Scriptum de Regina Opisso de Llorens», neboda del dibuixant barceloní. Sara Insúa fou cabdal per a Anna Maria Martínez Sagi perquè envià a Madrid un exemplar de *Caminos...* al seu germà Alberto Insúa, escriptor d'èxit a Madrid per la seva novel·la *El negro que tiene el alma blanca*. Això li obrí les portes de Madrid, car el prestigi d'Alberto Insúa feu córrer el boca-orella en els selectes cercles literaris de la capital.

13. Concretament, en l'edició de *La Libertad* del diumenge 6 de juliol de 1930.

i Unamuno, crítics de primer nivell com Luis Astrana Marín, César González Ruano o Alberto Insúa es mostraren entusiasmats per l'esclat inesperat d'aquella jove autora catalana que escrivia en castellà. Fou tan bo l'acolliment que tingué a Madrid que hi anà diverses vegades entre 1930 i 1932; no hem d'oblidar que la Sagi viatjava de tant en tant per tot l'Estat a causa de les seves competicions esportives i que, en algun d'aquests desplaçaments, ho aprofità per a fer alguna lectura poètica de la seva obra. L'any 1930, sense el permís ni el coneixement dels seus pares, l'Anna Maria comprà un bitllet d'avió de la recent inaugurada línia Barcelona-Madrid que cobria Lufthansa per tal de plantar-se a la capital i accedir a una sèrie

d'entrevistes: la seva marcada personalitat, la seva desimboltura, la seva gràcia, el seu feminisme, la seva força esportiva..., captivaren en una ciutat de Madrid poc avesada a aquesta mena de personatges femenins.

L'èxit crític del seu primer llibre encoratjà la jove Anna Maria perquè, dos anys després, en 1932, publicàs el seu segon poemari: *Inquietud*. Com que l'any 1932 fou també el seu millor any com a esportista —amb campionats catalans i estatals que guanyà en disciplines tan distants com el tennis o la javelina—, l'Anna Maria féu moltes lectures poètiques de la seva obra arreu on anava. També a Catalunya, és clar. Si repassem les agendes culturals dels diaris barcelonins del període 1930-1935, comprovarem que sovint la jove Anna Maria feia lectures poètiques en ateneus populars.

Elisabeth Mulder

En aquest punt del relat és força important parlar d'una dona que trasbalsà la vida de la jove Anna Maria. L'escriptora barcelonina Elisabeth Mulder (Barcelona, 1904-1987), malgrat la seva joventut, ja era una consolidada

Portada del diari madrileny ABC, del 30 d'octubre de 1931, després que Anna Maria Martínez Sagi hagués fet una conferència i recitat versos en el Lyceum Club

periodista, traductora i poetessa en llengua castellana quan es van conèixer a finals de 1929; l'any següent, 1930, el marit de Mulder moriria.¹⁴ La mateixa Anna Maria explicà que els primers poemaris de Mulder (*Embrujamiento*, 1927, i *Sinfonía en rojo*, 1929) l'havien captivada: en llegir-los, la considerà la seva ànima bessona, perquè, entre altres coses, tenien els mateixos neguits envers uns sentiments prohibits. L'Anna Maria li envià un exemplar del seu primer poemari, *Caminos...*, i al cap d'unes quantes setmanes aparegué una crítica de Mulder a *La Noche*¹⁵ elogiant el naixement d'una gran poetessa: «Una dona que canta», el titulà. Aquell fet propicià que es coneguessin personalment i que, amb el pas dels mesos, iniciessin una relació d'amistat molt íntima que, malauradament, durà a penes tres anys i hagué d'acabar de sobte. La mare de l'Anna Maria —que, evidentment, no tolerava la vida independent, alliberada i desordenada de sa filla—, assabentada d'aquella *immoral* relació amb l'escriptora Elisabeth Mulder, li escriví una carta obligant-la que deixés la seva filla o que s'atengués a les conseqüències. La mare de l'Anna Maria guanyà i mai més no es tornaren a veure. El temps que durà aquella relació tan intensa entre dues dones talentoses que se sentien en la mateixa presó, encara que fou relativament curt, marcà per sempre la vida d'Anna Maria Martínez Sagi; i l'illa de Mallorca, l'espai de la seva darrera trobada la Pasqua de 1932, esdevingué a partir d'aquell obligat trencament com la capsa de Pandora de l'Anna Maria. Tant és així que, molts anys després, quan l'Anna Maria morí a primers de gener del 2000, deixà escrit que les seves cendres fossin dipositades enfront del mar de Calvià: l'obligada cartografia per a comprendre la seva felicitat. L'any 1932 fou, per a l'Anna Maria, un any decisiu per tres motius: havia mort el seu pare; hagué de deixar l'Elisabeth Mulder i, com a conseqüència d'aquell xantatge emocional, l'Anna Maria trencà definitivament tots els vincles amb la seva mare, Consol Sagi i Barba. Aquesta dona devia tenir les seves lleis, que deien les àvies, perquè d'una manera o d'una altra marcà la vida dels seus quatre fills. A la Mari Pepa, la filla gran, l'encaminà vers un bon casament; al seu fill Armand el féu casar amb una dona que no s'estimava; amb l'Anna Maria ja hem vist com va acabar llur relació; finalment, a la seva filla protegida, la Berta, de bon primer la féu casar amb un destacat falangista barceloní que es deia Soldevila —a qui l'Anna Maria titlla d'usurer, tot i que ignorem el perquè, si

14. *La Vanguardia* publicà la seva esquela el 21 d'octubre de 1930. Elisabeth Mulder s'havia casat l'any 1921 —quan només tenia disset anys, sembla que obligada pels seus pares— amb l'advocat, regidor de l'Ajuntament de Barcelona i empresari català Ezequiel Dauner Foix. Tingueren un fill, Enrique Dauner Mulder, amb qui hem parlat per tal de confirmar algunes dades d'aquest text.

15. *La Noche* era un diari barceloní en castellà que s'edità entre 1924 i 1938 i que era propietat del cèlebre polític lerrouxista Josep Pich i Pon (Barcelona, 1878 - París, 1937).

prestava diners—, malgrat que aquell matrimoni durà poc: la Berta es casà en segones núpcies amb el reputat penalista Octavio Pérez-Vitoria.¹⁶

El periodisme

Fou precisament el seu talent per a l'escriptura i el seu tarannà en la pràctica de l'esport i en la direcció del Club Femení i d'Esports de Barcelona, el que portà Anna Maria Martínez Sagi fins al periodisme. La seva visibilitat pública com a esportista féu que l'advocat, empresari i gran barcelonista Josep Sunyol i Garriga¹⁷ li proposés de formar part de la Junta Directiva del Futbol Club Barcelona: com ja s'ha dit, la primera dona en tot l'Estat que ocupà aquell càrrec tan i tan masculí. Ella acceptà la invitació gairebé sense pensar-s'ho i proposà que l'esport barcelonista —llavors només masculí— es feminitzés de mica en mica. El seu propòsit, que alguns directius barcelonistes consideraren inadmissible, no va pas triomfar en un món d'homes com aquell; però deixà petjada. I l'Anna Maria dimití del seu càrrec davant la manca de sensibilitat de bona part de la directiva. Però el president del Barça, que també era el propietari del diari *La Rambla*, conscient que no volia perdre ni el talent ni l'empenta d'aquella prometedora joveneta, li proposà que formés part de la seva redacció. *La Rambla* era un setmanari republicà, catalanista i d'esquerres que aparellava la política, la cultura i l'esport i que, en certa manera, volia ser el contrapunt d'altres diaris conservadors de la ciutat, com *La Veu de Catalunya*; hi col·laboraven noms tan il·lustres com Lluís Nicolau d'Olwer, Manuel Carrasco i Formiguera, Josep Maria de Sagarra, Carles Soldevila, Joaquim Ventalló i Domènec de Bellmunt. *La Rambla* no fou l'únic mitjà en què escriví l'Anna Maria; en aquell període escriví en diaris i setmanaris com *Brisas*, *D'ací i d'allà*, *Deportes*, *Crónica*, *Evolució* o el mateix portaveu del Club Femení i d'Esports de Barcelona, entre altres.

En la seva etapa més coneguda com a reportera de *La Rambla*, l'Anna Maria s'especialitzà a entrevistar allò que ara anomenariem noms emergents de la cultura i l'esport del moment. No era la primera vegada que feia entrevistes per a la premsa; ja abans havia col·laborat de forma esparsa en diverses publicacions i, sobretot, treballant per al servei de premsa de l'Ajuntament de Barcelona: l'Anna Maria era una noia que no parava, probablement

16. En la novel·la *Las Esquinas del Aire*, l'autor canvia el nom i la professió del marit de la Berta: diu que és notari i que es diu César, segurament per no enrarir encara més les relacions entre les dues germanes un cop la novel·la es publicués. Cal tenir en compte que Octavio Pérez-Vitoria morí l'any 2010 a l'edat de noranta-nou anys i que visqué la promoció de la novel·la.

17. Josep Sunyol i Garriga (1898-1936), president del Futbol Club Barcelona, fou afusellat en 1936 en travessar les línies franquistes. L'escamot que detingué el cotxe de Sunyol i els seus acompanyants, els afusellà, sense judici previ, en el voral de la mateixa carretera on foren detinguts.

Anna Maria Martínez Sagi (dreta) amb l'escriptora Maria Teresa Vernet (fot. Torrents, publicada a la revista *Crónica*, de Madrid, el 29 de gener de 1933)

perquè vivia al marge de l'aixopluc econòmic de la seva família i necessitava guanyar diners amb el que sabia fer, l'entrevista. El contrapunt del seu treball a *La Rambla* es complementava amb col·laboracions en la revista il·lustrada *Crónica*, on l'Anna Maria entrevistà personatges rutilants de la cinematografia nord-americana de pas per Barcelona; un dels més recordats fou el reportatge que féu a la famosa actriu Jeanette MacDonald, protagonista de pel·lícules com *Una hora contigo* (1932) o *La viuda alegre* (1934).¹⁸ Però l'anècdota que passà a la història de la seva etapa periodística fou protagonitzada, poca broma!, pel dramaturg Federico García Lorca i per la gran actriu teatral catalana Margarida Xirgu. Ambdós estrenaven *Doña Rosita la soltera* en el teatre Principal Palace de Barcelona,¹⁹ on l'Anna Maria assistí, com a periodista de *La Rambla*, a tots els assaigs de l'obra. No hem d'oblidar que l'Anna Maria es considerava, per damunt de tot, poeta, i aquell contacte diari amb el seu admirat i gran poeta granadí la degué trasbalsar. Tal era l'interès que li suscità l'obra i els seus dos excepcionals caps de cartell que, segons les seves pròpies

18. Ambdues pel·lícules dirigides pel gran director berlinès, afincat als Estats Units, Ernst Lubitsch.

19. Segons la premsa, l'estrena a Espanya de l'obra *Doña Rosita la soltera* o *El lenguaje de las flores*, de García Lorca, es produí a Barcelona la nit del dijous 12 de desembre de 1935. I les primeres crítiques de l'estrena aparegueren en la premsa el dissabte 14 de desembre de 1935.

paraules, acabà memoritzant el text sencer. Però el dia que estava prevista l'estrena de l'obra coincidia amb uns campionats d'esquí a la Molina en els quals ella estava inscrita. I, sense tallar-se un pèl, l'Anna Maria optà pel delicat art de la ubiqüitat: escriví un gran reportatge sobre l'estrena de l'obra, deixà el text al linotipista de confiança del diari i, puntualment, aparegué el seu article a *La Rambla*. Mentrestant, l'Anna Maria marxà als campionats d'esquí de la Molina, on, per cert, guanyà diversos trofeus. El problema, però, fou que Margarida Xirgu s'aixecà el dia de l'estrena amb la gola espessa i l'estrena es posposà un parell de dies..., mentre l'article amb la crònica de l'estrena ja era al carrer en l'edició de *La Rambla*. Quin enrenou! En arribar de la Molina, en Sunyol —que tantes vegades l'havia protegida— l'esperava amb la carta d'acomiadament; i ella, avergonyida, telefonà a García Lorca al seu hotel per disculpar-se. La sorpresa, però, la donà el gran poeta que, en un detall de generositat que l'honora, el divertí tant l'anècdota que pactà amb el mateix Sunyol un reportatge fotogràfic el dia següent en la mateixa redacció de *La Rambla*. Les vendes per aquella exclusiva estaven assegurades, l'Anna Maria fou readmesa en el setmanari i tots quatre —García Lorca, Xirgu, Sunyol i la Sagi— aparegueren somrients en la següent edició del setmanari. Contemplant aquelles fotografies del desembre de 1935, hom s'adona que l'arbitrarietat de la guerra que s'acostava faria que, uns quants mesos després, l'estiu de 1936, els dos homes demòcrates i riallers que hi apareixien brindant amb xampany —García Lorca i Sunyol— fossin afusellats en un voral imprecís d'una carretera qualsevol...

La Guerra Civil

Amb l'arribada de la Guerra Civil aparegué una nova cara d'aquell insòlit poliedre que podia ser Anna Maria Martínez Sagi: la revolucionària. L'estiu i la tardor de 1936 l'Anna Maria, com a corresponsal de guerra, acompanyà Buenaventura Durruti per tal de relatar el dia a dia de la seva famosa columna anarquista; diuen que Durruti l'acceptà de bon grat en la seva columna i que l'anomenava amistosament *l'aristòcrata*. També s'ha escrit que l'Anna Maria anà al front d'Aragó —primer a Bujaraloz, després a Saragossa— amb el seu propi cotxe, un Volkswagen *escarabat*,²⁰ que pintà amb les lletres, ben grosses i visibles, de la CNT/FAI. Aquelles cròniques escrites i fotografiades per l'Anna Maria es publicaven regularment en els diaris *La*

20. En la novel·la *Las esquinas del aire*, l'Anna Maria explica a l'autor que el cotxe que l'acompanyà durant tota la guerra fou un Volkswagen *escarabat* que ella mateixa havia comprat a terminis en 1936. La dada sembla incerta, perquè els primers *escarabats* fabricats en sèrie sortiren de la fàbrica de Wolfsburg en 1938, molt després de l'estiu de 1936, quan ella acompanya Durruti amb el seu suposat Volkswagen; abans, sols hi havia algunes unitats de prova de l'esmentat *escarabat* que circulaven per Alemanya. El model del cotxe l'hauríem de posar, doncs, en parèntesi.

Una camarada herida

La periodista barcelonesa Ana María Martínez Sagi

EN EL FRENTE DE ARAGON
BARCELONA 2 (12 n.).—La periodista y deportista Ana María Martínez Sagi, que se encontraba en el frente aragonés, ha sido alcanzada por un casco de granada, y resultado con heridas de relativa

Importancia en las piernas. (Ebus.)

La gentil y arriesgada Ana María Martínez Sagi, una de las más brillantes periodistas catalanas, y cuya firma ha aparecido con reiteración en varias importantes revistas informativas de Madrid, donde publicó interesantes informaciones, ha caído también bajo el plomo faccioso.

La escueta noticia anterior nos llena de pesadumbre, si bien ésta se amortigua al considerar que sus heridas no son de extrema gravedad.

Saludamos con toda simpatía a la camarada barcelonesa, y formamos nuestro más vivo deseo de que la gentilísima Ana María Martínez Sagi pueda reanudar en breve su actuación periodística.

Informació sobre les ferides que patí Martínez Sagi al front, publicada a *La Voz*, de Madrid, el 3 de setembre de 1936.

Noche, de Barcelona, i *El Tiempo*, de Bogotà. El fet que l'Anna Maria col·laborés en un diari colombià té un origen familiar: la seva germana gran, la Mari Pepa, es casà amb el diplomàtic colombià Jorge Arturo Muñoz, cònsol de Colòmbia a la ciutat de Barcelona. Com que les relacions de l'Anna Maria amb la Mari Pepa sempre van ser bones, és lògic de pensar que fou el seu cunyat qui li facilités la possibilitat de col·laborar-hi tenint en compte la notorietat com a periodista de l'Anna Maria; fins i tot el seu nét Jorge Arturo Muñoz González comentà a *Modilianum* la possibilitat que també fos el seu avi colombià qui li hagués proporcionat un cotxe amb matrícula diplomàtica per als seus desplaçaments durant el període bèl·lic.

Sobre les seves activitats durant la guerra —que passà majoritàriament a Catalunya i al front d'Aragó— s'han descrit fets que la lligarien a episodis violents encapçalant escamots de milicians mai prou contrastats. Per contra, sí que tenim constatació hemerogràfica diversa on, essent corresponsal en el front, l'Anna Maria resultà ferida.²¹ Quant a la resta, tenim força dubtes sobre el dia a dia de l'Anna Maria en aquest període si descomptem els seus articles periodístics, que tenen una data verificable en les hemeroteques; l'únic que és prou evident és que si l'Anna Maria hagués tingut delictes de sang en el seu expedient no hauria pogut tornar alegrement a finals dels anys seixanta a Espanya. Per tant, cal donar poc crèdit a aquesta mena d'informacions no prou contrastades. El que sí que és inqüestionable és que a les acaballes de la guerra passà la frontera, on, segons el seu propi relat, hagué de deixar el seu cotxe perquè s'espatlà definitivament en arribar a Figueres.

21. L'edició de *La Voz* del dia 3 de setembre de 1936 esmenta les ferides que produí una granada a la periodista Anna Maria Martínez Sagi en el front d'Aragó. I *El Sol* del 13 d'octubre de 1936 informa del malaurat accident automobilístic que tingué l'Anna Maria, en el mateix front d'Aragó, amb el resultat d'una clavícula trencada, que l'obligà a ser conduïda a corre-cuita fins a Barcelona.

Un exili que durà trenta anys: 1939-1969

Tot i que la data exacta del creuament de la frontera francesa no la sabem, el més lògic és pensar que devia ser durant el mes de gener de 1939. Com s'ho va fer l'Anna Maria per a no anar a parar als camps d'internament d'Argelers, Barcarès, Sant Cebrià i el Voló? Hem de tenir en compte que l'Anna Maria gaudia de tres arguments que la immensa majoria dels ciutadans que creuaven la frontera vers un destí incert no tenien: parlava perfectament el francès, era una dona coneguda com a periodista, escriptora i esportista i, potser la més important, el seu cunyat era diplomàtic. En la seva entrevista amb De Prada, l'Anna Maria esmenta que va aconseguir un salconduit a Figueres fent valer precisament aquest tercer argument: el diplomàtic; els altres dos, però, hi devien ajudar molt. Un cop creuada la frontera i després de passar alguna nit gairebé al ras, arribà a Tolosa de Llenguadoc. Per què escollí Tolosa? Per què no anà directament a París si gaudia d'un salconduit diplomàtic? La resposta la trobem de nou en la seva germana gran Mari Pepa. Ella sabia que sa germana i els seus dos fills —Carlos i José— havien fugit de Barcelona en començar la Guerra Civil i que el seu cunyat, el cònsol colombià, havia llogat un hotelet a Tolosa perquè la família estigués a aixopluc de les bombes i, de passada, els seus dos fills continuessin els estudis. L'Anna Maria, doncs, anà a ca la seva germana de Tolosa de Llenguadoc; i la Mari Pepa, obviant el mandat de la mare prohibint tota mena d'ajut a l'Anna Maria, l'hostatjà amb els braços oberts fins que, l'abril de 1939, amb la guerra acabada, la família tornà a Barcelona i l'Anna Maria prengué el tren cap a París: ambdues germanes trigarien trenta anys en tornar-se a veure. Aquells tres mesos mal comptats a Tolosa, sota el resguard d'una família amb passaport diplomàtic, devien ser molt útils per a l'Anna Maria: primer, per a enfortir la relació amb la seva germana gran; segon, per a planejar el seu propi futur a França com a refugiada.

Durant els primers mesos d'estada a París, l'Anna Maria s'hostatjà en un petit hostel a tocar dels jardins de Luxemburg, mentre mirava de trobar alguna feina relacionada amb el periodisme, la traducció o l'escriptura. Però no en trobà cap. Ignorem si l'Anna Maria es posà en contacte amb l'exili literari català que s'estava a París, a redós del PEN Club, o directament amb els escriptors catalans —Trabal, Rodoreda, Obiols, Bartra, Murià, Oliver, Benguerel, etc— que, gràcies a Picasso, vivien en el castell de Roissy-en-Brie, a uns vint-i-cinc quilòmetres a l'est de París. Potser l'Anna Maria tampoc no sabia on s'estaven els exiliats intel·lectuals, de Madrid o de Barcelona; no hem d'oblidar que tots plegats eren refugiats polítics i que la diàspora de 1939 els havia literalment centrifugats, en un primer moment, per tot França. Tampoc no ens consta que l'Anna Maria i l'escriptora Anna Murià —que havien coincidit uns anys enrere en el comitè central del Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya— s'haguessin trobat en aquells primers mesos d'exili. Fa la sensació que l'Anna Maria volia anar, com sempre,

pel seu compte; però aquest cop la sort no l'acompanyà. Sense cap mena de feina, l'Anna Maria s'acostava al pitjor moment de la seva vida: una mena de forat negre que de ben poc no l'engolí per sempre. Quan se li acabaren els pocs diners que tenia, deixà l'habitació de l'hostalet i anà a dormir a l'aixopluc d'una estació de tren. Escac i mat. Segons les seves pròpies paraules, de tant en tant havia de robar alguna cosa de menjar per a continuar sobrevivint...

Amb l'ocupació de París l'any 1940, la vida dels refugiats corria un doble perill. Com que els nazis no volien refugiats polítics a París —podien ser un focus de rebel·lió—, els traslladaren a altres departaments a través d'un sorteig ordenat. A l'Anna Maria li tocà Chartres, essent allà on la seva vida comença a sortir del pou sense fons on s'havia instal·lat el darrer any. Trobà feina: a partir del contacte amb un refugiat espanyol que s'havia casat amb una peixatera francesa anarquista, l'Anna Maria féu de dependenta en aquella peixateria i començà a remuntar el vol. Però, rebel i compromesa fins al moll de l'os com era, ben aviat formà part d'un grup de resistents que s'anomenà —no podia ser d'una altra manera— Jean Moulin.²² Un any després de la seva arribada a Chartres, l'Anna Maria aconseguí un permís per a tornar a París; llavors s'instal·là en el barri de Montparnasse, a tocar del famós cementiri. En aquesta segona estada a París, l'Anna Maria tingué més sort, perquè, si més no, treballà de tant en tant per a l'editorial Juillard i donà algunes classes de castellà. Fins que París no quedà alliberada per les tropes del general Leclerc el 25 d'agost de 1944, aquells dos anys no degueren ser fàcils per a l'Anna Maria; continuà participant en la *Resistència*, mentre malivia de les col·laboracions editorials i de les classes. Segons les seves explicacions a Juan Manuel de Prada, visqué en aquell darrer període de guerra algunes situacions límit amb la Gestapo; però se'n sortí. També li explicà que els únics refugiats espanyols amb qui tingué contacte a París foren a través del periodista i crític literari César González Ruano —un dels responsables del seu èxit poètic a Madrid l'any 1930—, a qui un dia trobà casualment pel carrer. Entre aquell grup de refugiats, l'Anna Maria cita toreros, cantants i artistes plàstics com Oscar Domínguez o Mateo Hernández. Cap de català; aquest fet sobta per la seva militància catalanista prèvia a la guerra, que desembocà en un ideal anarquista durant el període bèl·lic. Resta per fer, doncs, un treball rigorós i força interessant sobre les relacions d'amor i odi de l'Anna Maria amb la intel·lectualitat catalanista durant la Guerra Civil i el posterior exili. És més que probable que ella surti citada en les moltes cartes que els exiliats catalans es creuren.

22. Jean Moulin (Besiers, 1899 - Alemanya, 1943), fou un dels grans herois durant l'ocupació nazi. Prefecte a Chartres en 1940, passà a Londres i més tard al sud de França. Fou el primer president de la *Resistència*. Detingut en 1943, morí torturat pel cap de la Gestapo de Lió, el terrible Klaus Barbie, mentre era enviat en tren a Alemanya. Un munt d'escoles, centres cívics i carrers francesos duen el seu nom.

Anna Maria Martínez Sagi i la seva suposada filla, Patrícia, poc abans de morir
(fot. cedida per Jorge Arturo Muñoz González, renebot de la Sra. Sagi)

L'any 1947 la vida de l'Anna Maria donà un altre tomb: deixà París²³ i s'establí en la Costa Brava. Allà aconseguí de fer una petita fortuna pintant i dissenyant *foulards* per a la burgesia més rutilant que habitava les milionàries mansions de Canes, Sant Trops, Niça i Antíbol. Fins i tot, assegura, dissenyà per a la dona de l'Aga-Khan: la famosa *Begum*, que omplia les pàgines de les revistes del cor. Aquells diners li permeteren de comprar una casa amb jardí a Montauroux, a l'interior de la Provença, on conreà espígol i gessamí per a perfumers de la zona. En aquest punt de la seva biografia és quan ella mateixa assegura que, passada la quarantena d'anys, va tenir una filla, Patrícia, que morí de meningitis a l'edat de sis anys. Tot i que ella explicà força detalladament com va conèixer el qui seria el pare, Claude o Jean-Claude, militar, hi ha seriosos dubtes que aquell infantament existís realment. De joveneta —no ho havíem explicat— l'Anna Maria tingué problemes greus en la seva irregular menstruació provocats per una anomalia fisiològica i congènita en els seus ovaris; fou tan important aquella patologia que fins i tot son pare l'acompanyà a Madrid perquè fos visitada per l'insigne doctor Gregorio Marañón. D'ençà d'aquella visita, l'Anna Maria aconseguí d'aprimar-se molt —de fet, era el que necessitava per a la seva pràctica esportiva— i, implícitament, s'entén que mai no podria infantar. El segon dubte raonable sobre la seva suposada maternitat és l'habilitat com fa aparèixer i desaparèixer del relat de la seva vida el

23. En aquella etapa final a París (1945-1947), continuà les col·laboracions editorials i les classes de castellà. L'alumne més il·lustre fou l'escriptor i acadèmic francès André Maurois (1885-1967).

militar que la deixaria embarassada a Montauroux: un dia arribà com un àngel custodi —la citació és seva— mentre collia gessamí i, al cap d'uns quants dies, el futur pare marxà cap a Algèria, on morí desactivant una bomba; dit i fet: ara t'hi poso, ara t'hi trec. No oblidem que l'Anna Maria era safista. El tercer dubte sorgeix de l'enterrament de la seva pròpia filla: es fa estrany que una mare enterri la seva única filla a les rodalies de casa seva —mai no cità cap cementiri, ans al contrari, diu que l'enterrà en plena muntanya— i no hi torni mai més. Per acabar-ho d'embolicar, les versions que explicà en vida sobre la seva maternitat a persones allunyades entre elles —a Mallorca, a Moià o a Barcelona— diferien... Malgrat tots aquests dubtes que giren a l'entorn de la veracitat de la seva maternitat, la família de l'Anna Maria conserva una fotografia, que ens ha cedit, on la veiem amb la seva filla, la Patrícia, poc abans de morir. Era realment aquesta nena tan bonica que veiem a la fotografia la seva filla? Potser mai no ho sabrem...

Fos certa o no la seva maternitat, la veritat és que de sobte, cap a la meitat dels anys cinquanta, l'Anna Maria vengué les seves pertinences franceses i es mudà als Estats Units. Recorregué el país de dalt a baix i, al final, s'establí a la petita ciutat d'Urbana, en les profunditats de l'estat d'Illinois que termeneja amb el d'Indianà: el final del món, un lloc perdut en el mapa, a uns dos-cents quilòmetres al sud de Chicago. Què hi féu a Urbana l'Anna Maria? Donà classes de llengua i literatura francesa en la petita universitat d'Urbana. Hom pot preguntar-se: com s'ho féu? No ho sabem, però ho aconseguí. L'Anna Maria, tot just després d'acabada la Segona Guerra Mundial, seguí estudis de llengua i literatura francesa a l'Alliance Française de París que, probablement, van ser suficients per a assolir aquella plaça de professora assistent.²⁴ La realitat és que l'Anna Maria passà a Urbana gairebé quinze anys de la seva vida (1955-1969) i, com que no gaudia del dret de residència, havia d'entrar i sortir dels Estats Units per a renovar automàticament el seu visat; una pràctica que encara avui duen a terme milers de passavolants que viuen i treballen als Estats Units però que no hi tenen la residència oficial.

22

310

El retorn a Barcelona

L'Anna Maria treballà a la Universitat d'Urbana fins l'any 1969. Fou llavors quan, per primer cop, decidí tornar a Barcelona; un viatge, cal dir-ho, que li deixà un sabor molt agre. Ras i curt, ningú no volia saber res d'ella: ni

24. En una entrevista publicada a la revista *Destino* l'agost de 1969 s'esmenten dues dades que caldria verificar: que l'Anna Maria es llicencià en Filosofia i Lletres per la Universitat de València i que a la Universitat d'Urbana (Illinois) esdevingué catedràtica. Més endavant, en la mateixa revista, però el gener de 1971, un altre article dedicat a l'Anna Maria esmenta que a Urbana fou, només, professora d'idiomes.

els vells coneguts que quedaven perquè no s'havien exiliat, ni la família que vivia a Barcelona. Ningú no volia que els comprometés amb la seva presència ni, encara menys, amb la seva amistat. Socialment i políticament, els darrers anys del franquisme foren molt durs; a més, el pas del temps i l'ombra allargada dels rumors adjudicaven a l'Anna Maria tota mena de malvestats, pistola en mà, amb la FAI. Ja hem escrit, però, que, fins avui, cap d'aquests malintencionats rumors no té rigor documental. Fou precisament en aquell primer viatge a Espanya, després d'un exili de trenta anys, quan féu imprimir el tercer i darrer dels seus poemaris, *Laberinto de presencias*,²⁵ que passà del tot desapercbut en les llibreries. L'única menció en els mitjans de comunicació fou la ja esmentada entrevista que la periodista Carmen Alcalde li féu a la revista *Destino* l'agost de 1969. Més endavant, el gener de 1971, el crític i escriptor Robert Saladrigas la tornà a entrevistar per a la mateixa revista. Aquelles dues entrevistes foren les úniques que li concediren els mitjans de comunicació en els trenta anys que encara li quedaven de vida.

Amb quina posició tornà de la Universitat d'Urbana? L'Anna Maria gaudia d'una pensió nord-americana, en dòlars, que li donà una estabilitat econòmica en una època en què el dòlar era una moneda molt forta i preuada arreu. De bon primer s'instal·là a Barcelona, fins que, l'any 1971, s'assabentà que el seu nebot Carlos Muñoz —un dels dos fills del diplomàtic colombià— vivia a Mallorca; sense pensar-s'ho dues vegades i sense avisar-lo prèviament, un dia s'hi presentà amb totes les seves maletes amb la intenció de quedar-s'hi. Mallorca era, a més, l'espai mític de la seva felicitat perduda amb l'Elisabeth Mulder. Feia la impressió, doncs, que Mallorca seria l'indret definitiu del seu retir. Però no fou així... Un cop

GENTES DE VERANO

ANA MARIA SAGI: LA DECEPCION Y EL FERVOR

por CARMEN ALCALDE

S'ha desitjat de la terra llunyana de la Península Ibèrica. Després d'una vida de voluntat i de fe, de lluita i de desamorament a la llunya, i d'un exili de trenta anys, torna a Espanya, a la Península, a la terra de la seva família, a la terra de la seva cultura, a la terra de la seva vida. És una dona que ha viscut una vida plena i intensa, una vida que ha estat marcada per la seva fe i per la seva cultura. És una dona que ha viscut una vida plena i intensa, una vida que ha estat marcada per la seva fe i per la seva cultura.

Ana Maria Sagi. (Foto: María)

Entrevista de Carmen Alcalde a Martínez Sagi, publicada a la revista *Destino* l'any 1969

25. *Laberinto de presencias* (1969) l'autoeditat l'Anna Maria en una impremta de Lleó, on havia anat a visitar unes cosines germanes.

instal·lada a casa del seu nebot Carlos, s'hi estigué uns quants mesos; però ben aviat buscà algun lloc de la costa mallorquina on viure sola. D'aquell període a Mallorca, hi ha un fet que paga la pena de recuperar. Ella no ho sabia, però la seva mare, Consol Sagi i Barba, també era a Mallorca, agonitzant. Un dia de l'any 1973, mentre circulaven en cotxe amb el seu nebot Carlos, ell li va dir que anava a veure la seva àvia a l'hospital. L'Anna Maria mirà de fer les paus amb sa mare, però aquesta no en va voler saber res. I la seva mare morí a Mallorca, aquell mateix any 1973, a l'edat de noranta-tres anys. Ben mirat, però, l'escarni també devia ser per a la mare, que passà els últims anys de la seva vida en un indret, Mallorca, que havia estat l'epicentre del terratrèmol familiar que havia provocat la relació amorosa entre l'Anna Maria i l'Elisabeth Mulder. Cal dir que la mare de l'Anna Maria no trencà únicament les relacions amb sa filla; també les havia trencades amb el seu fill Armand, aquell futbolista i tenista d'elit que arribà a ser campió del món de billar. Segons el relat familiar, quan esclatà la Guerra Civil l'Armand fugí a corre-cuita cap a l'Uruguai, d'on no tornà mai més, deixant la seva esposa i les seves tres filles a Barcelona.²⁶

L'any 1975, l'Anna Maria deixà el seu pis mallorquí i es traslladà de nou a casa del seu nebot Carlos amb la intenció de viure amb ells. Segons el record del seu renebot Jorge Arturo, que llavors era un adolescent, el seu continu mal humor provocà que, en pocs mesos, la situació esdevingués prou insostenible perquè tots plegats decidissin que marxés d'aquella casa. El mateix Jorge Arturo recorda que aquell dia acompanyà son pare i l'Anna Maria amb el cotxe fins que trobaren un hotel al centre de Palma: trigarien anys a tornar-la a veure... Entre els anys 1976 i 1980 l'Anna Maria visqué entre Mallorca i Barcelona. D'aquells quatre anys no en sabem gairebé res, perquè no tingué cap contacte familiar; l'únic que podem inferir de les seves confessions a Juan Manuel de Prada és que Barcelona la va decebre fins a tal punt que decidí buscar un lloc tranquil, a l'interior de Catalunya, on retirar-se definitivament. Molt probablement, en aquell moment de la seva vida, res no la lligava enlloc.

24

312

Moià

No queda gens clar per què l'Anna Maria escollí Moià. Li devia semblar el final del món, com abans ho havien estat Montauroux o Urbana: la necessitat de fugir de tot i de tothom. Per a ella, Moià devia ser el final d'un cul-de-sac. Si hagués buscat un lloc on recuperar la nostàlgia per una joventut

26. Armand Martínez Sagi es casà amb Anna Maria Carreras abans de la mort de son pare; la dada és una deducció de l'esquela publicada a *La Vanguardia* el 18 de gener de 1931. En les confessions que féu l'Anna Maria a De Prada, hi ha un moment especialment revelador quan parla de son germà Armand: diu que ell era infeliç en el seu matrimoni. Potser en aquest testimoni trobaríem la clau de la seva precipitada fugida a l'Uruguai.

perduda, hauria escollit Sentmenat o potser Tossa, els dos poblets on passà els estius infantils i adolescents amb els seus pares i germans en els remots anys vint del segle passat. Però l'Anna Maria no buscava això; buscava allunyar-se de tothom i anar a parar en un lloc on ningú no la conegués. Va ser Moià, com hauria pogut ser Vimbodí, Gombrèn o Cornudella de Montsant... En la llarga entrevista que li féu De Prada, ella digué que escollí Moià perquè un dia, per atzar, va veure un anunci al diari que anunciava cases i parcel·les a Moià en un entorn d'aire pur; quelcom que li aniria molt bé per al seu principi d'asma que li havien diagnosticat. Potser sí que fou així; però ja hem anat veient que, de tant en tant, l'Anna Maria reescribia els seus records i no podem escatir què és vertader o fals. L'únic cert és que la seva estada a Moià durà vint anys. Arribà a Moià en 1980 i de bon primer llogà un pis a tocar de la gasolinera de la carretera de Vic. Però al cap d'uns cinc anys, amb diversos episodis d'enfrontament amb alguns veïns, sempre per foteses, buscà un altre indret de la vila que li oferís més tranquil·litat; una tranquil·litat, però, que el seu caràcter indòmit i solitari mai no li permetria d'assolir. La tardor de 1985 veié una casa solitària en el carrer de Gregorio Marañón que tenia uns baixos que estaven lliures. Insistí tant a la seva mestressa perquè li llogués aquells baixos, que al final la Roser Busoms, la mestressa, hi accedí. Sovint he pensat que li agradà aquella casa per dues coses: perquè era solitària, envoltada de jardí i de solars no edificats plens de farda, i perquè el carrer duia el nom del doctor Gregorio Marañón: el metge que la guarí de la seva patologia en els ovaris i que la féu aprimar d'allò més. Un darrer homenatge, potser. El cert és que, com ens explicà la seva mestressa, el primer any d'estada en aquella casa va ser com una bassa d'oli. El paradís. Ben aviat, però, començaren el problemes de convivència amb els seus propietaris, que vivien —i viuen— en el pis de dalt de la casa; *la casa del mig*, com en diuen els veïns d'aquell raval.

El segon any d'estada en aquella casa començà un llarg període en què, durant gairebé quinze anys, els litigis veïnals amb l'Anna Maria foren continus. Sempre per banalitats que ella exagerava: per algun estri de l'hort que feia massa soroll, pels crits dels vailets que pujaven o baixaven les escales o, encara més increïble, perquè els propietaris de la casa arrossegaven alguna cadira quan s'entaulaven per anar a sopar... Prova de tot aquest barrim-barram és l'agenda que encara conserva el jutge de pau de l'època, Joan Roca i Sallas: de continu hi ha trucades de l'Anna Maria en hores intempestives que feren acabar la paciència a un home d'un caràcter dòcil i dialogant tan contrastat com el del jutge. Diversos veïns de Moià corroboren aquest plet continuat amb una dona que tenia més de vuitanta anys i que gairebé no es feia amb ningú. Hi havia alguna honorable excepció, però: la més destacada, la sincera amiat que tingué durant tota la seva estada a Moià amb Maria Roca, l'esposa del Llogari Antúnez i mestressa de cal Maties, on comprava la carn. Tant és així que fou la marmessora de les seves darreres voluntats. La Maria, encara

L'escriptor Juan Manuel de Prada amb la senyora Sagi, a Moià, l'any 1997
(fot. Regió7/Josep Rojas)

avui, conserva una imatge de l'Anna Maria que està molt per sobre de les continuades querelles veïnals que protagonitzà. Què féu l'Anna Maria durant aquells vint anys a Moià? Hom la recorda sorruda amb la gent, si descomptem les tres o quatre persones del poble amb qui es pot dir que tingué amistat. Sempre es veia sola quan assistia a algun acte públic, sobretot als concerts de l'estiu; de tant en tant es veia a la biblioteca, on els dies que hi anava s'estava tota la tarda. La resta del temps, l'Anna Maria passava llargues estones tancada a casa seva, envoltada dels seus llibres, dels seus objectes i, sobretot, dels seus records; intentant, sempre, que ningú no sabés res d'ella, fugint de qualsevol identificació i, encara més, de qualsevol homenatge. Si el seu caràcter hagués estat diferent, de ben segur que hauria acabat presidint alguna Festa de l'Arbre Fruiter de Moià...; però no: ella fugia de tot elogi.

Hi ha un detall que m'admira i em sorprèn alhora: en el mateix carrer de Gregorio Marañón hi passen els estius els Castellet i Torrents, una família barcelonina molt lligada a la literatura i al tennis pel seu vincle amb el Reial Club de Tennis Barcelona (RCTB). En ambdues facetes hi destacà l'Anna Maria; doncs bé, tal com ens explicà la Beatriu Torrents, ni ella ni el seu pare, Salvador Torrents,²⁷ no van saber qui era l'Anna Maria fins que

27. Salvador Torrents i Esteva (Barcelona, 1904-2000) fou soci i durant molts anys secretari de la junta directiva del RCTB. Començà a jugar a tennis els mateixos anys que l'Anna Maria destacà com a tenista. Ambdós participaren en els mateixos campionats de Catalunya. El senyor Torrents morí tres mesos després que l'Anna Maria.

es va morir. Sorprenent. Sols la coneixien com a veïna, una dona a qui consideraven estranya i esquiva. Els nens i nenes del barri la coneixien com la bruixa o la *perruques*: la dosi de crueltat de la mainada... L'únic que aconseguí de convèncer-la i entrevistar-la llargament fou l'escriptor Juan Manuel de Prada, que la visità a Moià l'any 1997. Malauradament, la novel·la basada en la seva vida, *Las esquinas del aire*, l'Anna Maria no la va poder llegir perquè es publicà poques setmanes després de la seva mort. Una mala jugada de l'atzar.

A finals de l'any 1998, després d'una hospitalització d'urgència, l'Anna Maria necessità ingressar en una residència per les cures que requeria; sobta que a Moià, havent-n'hi tres, no trobés plaça. No era pas aquest el problema... Segons ens explicà la Maria Roca, cap de les tres residències moianeses no agradava prou a la senyora Sagi; per una cosa o per una altra, el cert és que buscava una residència privada més *exclusiva*. Així fou com la Maria Roca, buscant i buscant, aconseguí de trobar la de Santpedor. Un cop l'Anna Maria donà el seu vist-i-plau i fou acceptada a la residència de Sant Francesc. Allà només hi viuria poc més d'un any, car morí el 2 de gener del 2000; els darrers mesos, pràcticament no reconeixia ningú. De la seva estada a Santpedor se'n conserva una anècdota a Moià que paga la pena d'explicar: la responsable d'aquella residència telefonà al metge de Moià —que ja havia patit el caràcter de l'Anna Maria—, fent-se creus de l'excel·lent personatge que Moià s'havia deixat perdre; i, segons es conta pel poble, el metge de Moià li digué que d'aquí a un mes en tornarien a parlar. Dit i fet. Passat aquell temps en tornaren a parlar i, segons les paraules de la directora de Sant Francesc, en tan sols quatre setmanes, a Santpedor ningú no la suportava... Geni i figura fins a la sepultura, doncs.

L'Anna Maria Martínez Sagi fou una dona excepcional en la seva joventut, que, malauradament, mai no va saber trobar l'encaix amb el món que l'envoltava. Passa sovint que la gent més dotada és incapaç de relacionar-se amb aquells que l'envolten. Segurament la primera topada la tingué amb el seu propi cos, amb qui no s'acabava de reconèixer. Després vingué la incompatibilitat manifesta amb sa mare —una dona que semblava més del segle XIX que no pas del XX—, que mai no va fer el mínim esforç per valorar-la i comprendre-la. L'amor furtiu amb Elisabeth Mulder, un amor que el seu entorn decidí impúdic i prohibit, féu la resta. Els més intel·ligents solen dir que el talent és soledat; si, a més, aquest talent s'encabeix en un caràcter indòmit i esquerp, el còctel és explosiu. Dones com la Sagi, com la Murià, com la Rodoreda, com la Riefenstahl o com la Tina Modotti, formen part d'una generació d'avantguarda que trencaren amb el seu passat i s'avançaren una o dues generacions. Aquesta distància les féu excepcionals i, al mateix temps, inaccessibles per a la gran majoria en el seu contacte diari. La gran lliçó de la seva estada moianesa la donà, segurament, la Maria Roca, que, conscient com era del seu mal caràcter, la sabé tractar; és clar que no la tenia de veïna... L'Anna Maria Martínez Sagi

—*la senyora Sagi per als moianesos*— ha de passar a la història per les moltes conquestes que assolí en territoris sovint reservats als homes; fou una feminista *avant la lettre*, una poliesportista de nivell, una política visionària, una periodista valenta i intel·ligent i una activista arriada. Fou, en definitiva, una dona honesta i conseqüent amb els seus ideals i, per damunt de tot, una dona molt avançada al seu temps. Quedem-nos amb això. La resta, del tot intranscendent, deixem que s'ho emporti el vent. La ciutat de Barcelona, conscient de la seva gran vàlua i testimoni, li dedicà un carrer al barri del Guinardó.

Agraïments: Lídia Antúnez, Roser Busoms, Enrique Dauner Mulder, Josep Galobart, Pere Gimferrer, Maria Dolors Ivern, Josefina Matarrodona, Anna Maria Moix, Jorge Arturo Muñoz González, Carlos Muñoz, Sebastià Padrós, Juan Manuel de Prada, Neus Real, Salvador Redó, Joan Roca, Maria Roca, Cristina Samsó, Beatriu Torrents i Francesc Vilanova.